

OD KIJOWA DO RZYMU

Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą

pod redakcją M. R. Drozdowskiego, W. Walczaka, K. Wiszowatej-Walczak

Białystok 2012

Ryszard Skowron

KRAKÓW - KATOWICE

Nuncjusz i ambasador. Korespondencja Annibala z Capui z Guillénem de San Clementem (1586–1591)

Dyplomacja papieska w drugiej połowie XVI wieku odegrała bardzo ważną rolę w rozwoju stosunków dyplomatycznych między Polską a Hiszpanią¹. Nuncjuszem, który bardzo blisko współpracował z dworem madryckim, był Annibal z Kapui, przebywający w Polsce od lutego 1587 r. do maja 1591 r. Jego nuncjatura przypadła na okres silnego napięcia między Rzeczpospolitą a Habsburgami, związanego z podwójną elekcją, uwięzieniem arcyksięcia Maksymiliana i rokowaniami bytomsko-będzińskimi. Okres ten to ponadto czas nie tylko dużego zainteresowania, ale i aktywnego działania dyplomacji Filipa II w sprawach polskich². W historiografii polskiej powszechnie przyjęty jest pogląd, że podczas swojej nuncjatury Annibal z Kapui działał na rzecz interesów Domu Habsburgów. Najdobitniej wyraził to Kazimierz Lepszy, który stwierdzał:

---

¹ Na konferencji naukowej „Nuncjatura Apostolska w Rzeczypospolitej. Stan badań i perspektywy” zorganizowanej przez Uniwersytet w Białymstoku w dniach 7–9 października 2010 r. autor niniejszej publikacji przedstawił referat „Współpraca nuncjuszy apostolskich w Polsce z dworem madryckim w latach 1578–1598. W kręgu koncepcji politycznych i praktyki dyplomatycznej”, *Nuncjatura Apostolska w Rzeczypospolitej*, red. T. Chynczewska-Hennel, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012.

² Zob. R. Skowron, *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI–XVII wieku*, Kraków 1997, s. 123–127 oraz idem, *Olivares, Wazowie i Bałtyk. Polska w polityce zagranicznej Hiszpanii w latach 1621–1632*, Kraków 2002, s. 33–38.

Tym wszakże, który bezpodstawnymi swymi relacjami przede wszystkim zmobilizował czujność obozu habsburskiego w Polsce i skłonił dwór cesarski do rozwinięcia ożywionych starań o tron polski, był najmoźniejszy z protektorów i mózg stronnictwa austriackiego, nuncjusz Annibal z Kapui [...] w tendencyjnych relacjach informował o widokach na nową elekcję posła hiszpańskiego w Pradze oraz podżegał cezarianów polskich do wyteżonej akcji [...] Z niecierpliwością równą chyba tej, z jaką oczekiwał na purpurę kardynalską, zgłaszał się po rozkazy cesarskie³.

Wydaje się jednak, że ten wybitny historyk nieco przecenia rolę nuncjusza i jego wpływy, nie doceniając działań w Rzeczypospolitej dyplomacji cesarza i arcyksiążąt. Na podstawie źródeł, znanych w większości również Lepszemu, można postawić tezę, że Annibal w pierwszej kolejności realizował w Polsce cele polityczne Filipa II.

Bliskie związki Annibala, arcybiskupa Neapolu, z dyplomacją hiszpańską i Filipem II znalazły przede wszystkim odbicie w jego korespondencji z ambasadorem hiszpańskim na dworze cesarskim, Guillénem de San Clementem. Historycy polscy już pod koniec XIX wieku zwrócili uwagę na ważną rolę tych listów dla poznania przebiegu misji nuncjusza w Rzeczypospolitej. Związane to jest z ekspedycjami rzymskimi organizowanymi przez Polską Akademię Umiejętności, w trakcie których prowadzono kwerendy w archiwach watykańskich. Ekspedycja z lat 1888–1889 zgromadziła materiały dotyczące nuncjatury Annibala z Capui oraz legacji Ippolita Aldobrandiniego. Przeprowadzona wówczas kwerenda ujawniała istnienie bogatej korespondencji między nuncjuszem a ambasadorem hiszpańskim. Stanisław Windakiewicz, kierujący ekspedycją, pisał, że jest ona *pierwszorzędnej wartości dla poznania całego Hannibala*⁴. Sporządzono wykazy listów, które znajdowały się w Nunziatura di Polonia w tomach: 25, 27, 28 i 34, część z nich skopiowano we fragmentach lub zregestrowano i weszły w skład Tek Rzymskich. Listy Annibala do ambasadora hiszpańskiego pisane były w języku włoskim. Natomiast San Clemente pisał do nuncjusza w języku hiszpańskim, co w sposób decydujący wpłynęło na jakość oraz zakres kopiowania i rejestrowania dokumentów. Zapewne żaden z uczestników ekspedycji nie znał tego języka, w związku z czym jej kierownik stwierdzał: *korespondencja z Madrytem byłaby godna uwagi, ale na nieszczęście, jak wszystkie hispanica, nie mogła być należycie wykorzystana*⁵.

Zgromadzoną w Tekach Rzymskich korespondencję między nuncjuszem a ambasadorem po raz pierwszy wykorzystał Czesław Nanke w rozprawie poświęconej

³ K. Lepszy, *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)*, Kraków 1939, s. 82–83.

⁴ B. PAN/PAU w Krakowie, Teki Rzymskie (dalej – TR), 44, s. 6.

⁵ Ibidem.

relacjom dyplomatycznym między papieżem a Rzeczpospolitą w latach 1587–1589⁶. Historykiem, który w najszerszym zakresie bazował w swoich badaniach na listach Annibala do San Clementego był przywołany już Kazimierz Lepczy⁷. W monografii poświęconej sejmowi inkwizyjnemu badacz ten oparł się nie tylko na materiałach zawartych w Tekach Rzymskich, ale również na listach nuncjusza do hiszpańskiego dyplomaty, znajdujących się w archiwum wiedeńskim, co znacznie poszerzyło bazę źródłową. Dostrzegając istotne znaczenie omawianej tu korespondencji, wskazywał, że rejestry i ekscerpty zawarte w Tekach Rzymskich są niewystarczające dla szczegółowych badań⁸.

Już od połowy XIX wieku korespondencja Annibala z okresu jego nuncjatury w Polsce zaczęła być stopniowo publikowana. W edycjach tych tylko sporadycznie pojawiały się listy do San Clementego. Przykładowo można tu wymienić listy nuncjusza: z 29 września 1587 r. opublikowany w tłumaczeniu polskim przez Przędzieckiego⁹ i z 14 października 1590 r. – we fragmencie zamieszczony u Schweizera¹⁰.

Przełomowe znaczenie dla poznania relacji między Annibalem a ambasadorem hiszpańskim miała rozpoczęta przez Waleriana Meysztowicza w roku 1963 edycja źródeł z Archivo General w Simancas, w ramach serii *Elementa ad Fontium Editiones*¹¹. W tomach XV, XVI i XIX tej serii opublikowano 32 listy nuncjusza do San Clementego. Dodać należy, że Jan Władysław Woś, najwybitniejszy badacz osoby Annibala z Kapui i wydawca źródeł z okresu jego pobytu w Polsce, nie opublikował żadnego z listów nuncjusza do ambasadora hiszpańskiego¹². Również mar-

⁶ Cz. Nanke, *Z dziejów polityki Kuryi Rzymskiej wobec Polski (1587–1589)*, Lwów 1921.

⁷ K. Lepczy, *Rzeczpospolita Polska w dobie...*, passim.

⁸ Ibidem, s. 96, przyp. 1.

⁹ *Listy Annibala z Kapui, arcybiskupa neapolitańskiego, nuncjusza w Polsce...*, wyd. A. Przędziecki, Warszawa 1852, s. 92–95. List ten opublikował także E. Rykaczewski, *Relacja nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. II, Berlin–Poznań 1864, s. 2–4.

¹⁰ *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1598–1592. 2 Abt. Die Nuntiatur am Kaiserhofe*. Bd 3. *Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camille Caetano 1591–1592*, ed. J. Schweizer, Paderborn 1919, Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte. Bd. 18, s. 231, przyp. 1., zob. też s. 218 przyp. 2. – oba dokumenty z Archivo General w Simancas (dalej – AGS), E. 697, zostały opublikowane w *Elementa ad Fontium Editiones* (dalej – EFE), t. XVI, nr 186, s. 273–274 i nr 203, s. 286–287; ponadto z rękopisu AGS, E. 698 Schweizer wydał również ważny dla problematyki polskiej list San Clementego do Filipa II z 17 grudnia 1591 r. (f. 241), który nie został opublikowany w EFE, t. XIX zawiera dokumenty z tego rękopisu.

¹¹ *Documenta polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas, pars I–VII*, ed. V. Meysztowicz, Romae 1963–1970, *Elementa ad Fontium Editiones*, t. VIII, XI, XII, XV, XVI, XIX, XXI.

¹² J. W. Woś, *Santa Sede e corona polacca nella corrispondenza di Annibale di Capua (1586–1591)*, Trento 2004; idem, *Fonti per la storia della nunziatura polacca di Annibale di Capua (1586–1591)*, Trento 1992; idem, *Die Nuntiatur des Annibale di Capua in Polen von 1586 bis 1591 im Spiegel sei-*

kiz de Ayerbe, który opublikował korespondencję San Clementego dotyczącą Polski i Węgier, nie zamieścił w swojej pracy ani jednego listu¹³.

Badacze prowadzący badania nad trzecim bezkrólewem i pierwszymi latami panowania Zygmunta III oraz działalnością dyplomacji papieskiej w tym okresie jedynie w sposób bardzo ogólny wspominają o współpracy Annibala z dyplomacją hiszpańską. Nanke i Lepszy, wykorzystując korespondencję między nuncjuszem a San Clementem, nie przeanalizowali charakteru tych relacji. Woś w swoich pracach nadmienia jedynie, że nuncjusz pochodził z Królestwa Neapolitańskiego i czuł się poddanym króla Filipa II, co wpływało na jego stanowisko w sprawach politycznych:

Pomimo że był na służbie Stolicy Apostolskiej, Annibal, jako neapolitańczyk, czuł się w rzeczywistości przede wszystkim poddanym króla Hiszpanii Filipa II. I często, pomimo precyzyjnych instrukcji z Rzymu, działał otwarcie na korzyść polityki władcy hiszpańskiego, tworząc w ten sposób różne problemy i przyczyniając się tym swoim mało zręcznym zachowaniem do tworzenia zamieszania i nieporządku¹⁴.

Wojciech Tygielski wskazał tylko na wartościowy charakter korespondencji nuncjusza z ambasadorem hiszpańskim¹⁵, również autor niniejszego tekstu w pracy dotyczącej pobytu dyplomatów polskich w Hiszpanii nie rozwinął tego wątku¹⁶.

Guillén de San Clemente – jeden z najwybitniejszych znawców Rzeczypospolitej w gronie szesnasto- i siedemnastowiecznych ambasadorów hiszpańskich na dworze cesarskim – jest postacią mało znaną w polskiej historiografii. Do jego obowiązków należało również utrzymywanie kontaktów z dworem polskim i śledzenie wydarzeń rozgrywających się w Rzeczypospolitej. Ambasador był Katalończykiem, urodził się w roku 1539; jego ojciec, Pedro Juan de San Clemente, pełnił na dworze królewskim urząd stolnika i był panem zamku Salzer¹⁷. W młodości Don Guillén poświęcił się

---

ner Briefe, „Zeitschrift für Ostforschung”, Jahr 35, 1986, № 3, s. 346–402; idem, *Annibale di Capua nunzio apostolico e arcivescovo di Napoli (1544 c. – 1595)*, *Materiali per una biografia*, Roma 1984.

¹³ *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente, embajador en Alemania de los reyes don Felipe II y III, sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría 1581–1608*, ed. el Marqués de Ayerbe, Zaragoza 1892.

¹⁴ J. W. Woś, *Fonti per la storia...*, s. 17–18, podobnie w innych jego pracach, m.in. w: *Santa Sede e corona polacca...*, s. 63; *Die Nuntiatur des Annibale di Capua in Polen...*, s. 351; *Annibale di Capua nunzio apostolico e arcivescovo di Napoli...*, s. 12–13.

¹⁵ W. Tygielski, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej. Studia z dziejów nuncjatury apostolskiej w Polsce, XVI–XVII w.*, Warszawa 1992, s. 124–134.

¹⁶ R. Skowron, *Dyplomacja polscy...*, s. 123–126.

¹⁷ Działalność i osoba San Clementego nie doczekały się jeszcze osobnej monografii, niewiele jest również opracowań, w których bardziej szczegółowo przeanalizowano by konkretne zagadnienia

służbie wojskowej. Najpierw służył pod Juanem de Austrią i brał udział w tłumieniu powstania morysków, uczestniczył w bitwie pod Lepanto, a następnie u boku Luisa de Requesensa walczył w Niderlandach, będąc kapitanem włoskiego *tercio*. W roku 1576, po śmierci gubernatora Niderlandów, znalazł się na dworze wicekróla Neapolu, Juana de Zúñigi. W roku 1581 Filip II powierzył mu pierwszą misję dyplomatyczną do Sabaudii. Miał złożyć księciu Karolowi Manuelowi gratulacje z okazji objęcia przez niego tronu w Turynie i kondolencje z powodu śmierci Manuela Filberta. Przebywając w stolicy Sabaudii, otrzymał od króla hiszpańskiego polecenie objęcia stanowiska ambasadora na dworze cesarskim po ustąpieniu Juana de Borji, który został majordomem wielkim cesarzowej-wdowy Marii, szykującej się do powrotu do Hiszpanii. Powierzenie San Clementemu funkcji ambasadora u boku cesarza okazało się dużym zaskoczeniem. Był człowiekiem nowym i nieposiadającym doświadczenia dyplomatycznego. Jeszcze w roku 1581 dotarł na dwór cesarski Rudolfa II, którego główną siedzibą dwa lata później stanie się Praga. Na dworze cesarskim doprowadził do skonsolidowania „frakcji hiszpańskiej” i wspierał hiszpanofilską działalność „salonu Pernsztejnowej”. Kierował placówką dyplomatyczną aż do swojej śmierci w roku 1609. Zainteresowania i działania San Clementego obejmowały bardzo rozległy obszar sięgający od Niderlandów i Morza Bałtyckiego poprzez Rzeczpospolitą aż po Konstantynopol i Wenecję.

W marcu 1587 r. król hiszpański powierzył ambasadorowi przy cesarzu misję na sejm elekcyjny w Polsce, podczas którego miał popierać kandydaturę arcyksięcia Ernesta¹⁸. W połowie lipca San Clemente w towarzystwie posłów cesarskich przybył do Warszawy i 13 sierpnia na posiedzeniu sejmu przedstawił list króla hiszpańskiego udzielający poparcia kandydatowi z domu Habsburgów. W dwa dni później sejm

---

związane z jego aktywnością, dlatego ciągle aktualny jest jego biogram zamieszczony przez markiza de Ayerbe w *Correspondencia inédita...*, s. III–XXXIX; ponadto należy wymienić prace, które wykorzystano do opracowania tego krótkiego biogramu: B. Chudob, *Spain end the Empire*, Chicago 1952, s. 150–168; I. Šperling, *Guillermo de San Clemente – přítel Polyxeny z Lobkovic*, „Dějiny a současnost” 1967, № 7, s. 42–44. J. Polišínský, *Španělský vyslanec a angličtí agenti na dvoře Rudolfa II.*, [w:] I. Barteček, J. Reska, *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*, Ostrava 1996, s. 59–65; M. A. Ochoa Brun, *Historia de la diplomacia española*, t. VI, Madrid 2000, s. 141–144, J. Arienza Arienza, *Don Guillen de San Clemente, un embajador hispano en la Corte de Bohemia*, „Ibero-Americana Pragensia” 20 (2007), Supplementum: *España y los Países Checos*, s. 93–101; P. Marek, *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*, „Český časopis historický” 105 (2007), s. 40–88.

¹⁸ R. Skowron, *Los aliados de las esperanzas fallidas. La Casa de Austria y los Vasa de Polonia (1598–1648)*, [w:] *La dinastía de los Austria. Las relaciones entre la monarquía católica y el imperio*, t. I–III, eds J. Martínez Millán, R. González Cuerva, Madrid 2011, t. II, s. 997–1122 oraz idem, *Polska i Polacy w korespondencji dyplomacji hiszpańskiej w okresie XVI–XVII wieku*, Społeczeństwo Staropolskie, Seria Nova, t. I, 2008, s. 223–242.

i senat wysłały do Filipa II pismo informujące o wysłuchaniu jego posła. Zgodnie z rozkazami króla San Clemente starał się przede wszystkim o pozyskanie zwolenników dla arcyksięcia Ernesta, ale po rozmowach ze zwolennikami Habsburgów stwierdził, że znacznie większe poparcie ma arcyksiążę Maksymilian. Jednocześnie w listach do Madrytu z dużą przesadą pisał o niebezpieczeństwach czyhających w Rzeczypospolitej podczas bezkrólewia. Król hiszpański przyjął wrogą postawę wobec nowo wybranego króla polskiego Zygmunta III Wazy. Klęska Maksymiliana pod Byczyną i jego uwięzienie zaskoczyły Filipa II. Zdobycie tronu polskiego, jak słusznie podkreślał Kazimierz Lepszy, uważał on za konieczność dziejową dla Domu Austriackiego, dlatego aż do 1593 r. będzie dążył do tego, aby miejsce Wazy na Wawelu zajął jeden z arcyksiążąt¹⁹. Dyplomacja hiszpańska nie uznawała Zygmunta III za króla polskiego. San Clemente w korespondencji przesyłanej do Madrytu nazywał go *Principe de Suecia, que se llama Rey de Polonia (księciem szwedzkim, który zwie się królem Polski)*, czasami pogardliwie *el Sueco (Szwedem)*, a po koronacji w Uppsali zwie go tylko *Rey de Suecos (królem Szwedów)*. Ambasador hiszpański na dworze cesarskim był wiernym sprzymierzeńcem arcyksiążąt w ich działaniach zmierzających do uzyskania korony polskiej, szczególnie popierając Maksymiliana. Wywierał nacisk na Rudolfa II, aby wobec Zygmunta III prowadził politykę zdecydowaną i bezkompromisową, która zmusiłaby Wazę do zrzeczenia się tronu²⁰.

Bardzo mocnym sprzymierzeńcem w realizacji antywazowskiej polityki ambasadora hiszpańskiego był Annibal z Kapui. Nuncjusz, pochodzący z Królestwa Neapolitańskiego i blisko związany z wicekrólami, od początku swojej kariery w dyplomacji papieskiej współpracował z dworem hiszpańskim. Przypominał o tym w wiernopoddańczym liście do Filipa II napisanym zaraz po przybyciu do Warszawy:

[...] mam za wielki honor i chwałę to, że urodziłem się poddanym Waszej Królewskiej Miłości, toteż usiłowałem zawsze wyróżniać się wiernością i uniżonym szacunkiem. Od czasu, kiedy świętej pamięci Grzegorz XIII rozkazał mi, że bym pojechał do Najjaśniejszego Cesarza, powierzając mi liczne sprawy. Po śmierci sławnego Maksymiliana markiz de Almazan, ambasador Waszej Katolickiej Miłości rezydujący na tamtym dworze, przekazał wam świadectwo o tym uszyskim, jak również Guzmán de Silva oraz Don Juan de Idiaquez, wasi ambasadorowie w Wenecji, wówczas kiedy byłem tam nuncjuszem, hrabia de Olivares w Rzymie, markiz de Mondejar i Don Juan de Zúñiga i książę de Osuna, wicekról w Neapolu, wielokrotnie potwierdzili Waszej Katolickiej Miłości wielkie prag-

¹⁹ K. Lepszy, *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu...*, s. 189.

²⁰ R. Skowron, *Dyplomaci polscy...*, s. 123–126.

*nienie, które zawsze miałem, żeby dać dowód swojej pokornej służebności i trwać w niej w przyszłości, dopóki Bóg nie zechce mnie zawołać*²¹.

Nie była to tylko retoryka. Wielokrotnie w listach do Filipa II nuncjusz wyrażał gotowość do realizowania celów politycznych Hiszpanii w Polsce i zdawał sprawozdania z działań zmierzających w tym kierunku. Na przykład w liście z czerwca 1588 r. pisał:

*Pokornie dziękuję Waszej Królewskiej Mości za łaskawość, z jaką raczy brać pod uwagę gotowość moją do służenia najjaśniejszemu domowi Austrii przy okazji elekcji króla Polski. Czyniłem to szczególnie, by być posłusznym rozkazom, które Wasza Królewska Mość mi wydała. Przeto na ile mogłem, starałem się wypełnić je z największym szacunkiem i wszelką możliwą pieczołowitością. I jeśli sprawy przybrały obrót przeciwny do pragnień i sprzeczny z rozsądkiem, ja nie omieszkiałem w każdej sytuacji okazać się pokornym sługą i wiernym poddanym Waszej Królewskiej Mości, starając się usłużyć Najjaśniejszemu Królowi Maksymilianowi za pomocą wszelkich możliwych środków. A zatem tym żarliwiej będę kontynuował, że ponownie poleca mi to Wasza Królewska Mość – który jest mym najwyższym władcą*²².

Jak w praktyce i w jakim zakresie nuncjusz realizował cele polityczne Filipa II, ukazuje jego korespondencja z ambasadorem San Clementem. Annibal poznał go i toczył z nim rozmowy podczas swojego około miesięcznego pobytu w Wiedniu (koniec grudnia 1586 r. – do końca stycznia 1587 r.), a więc już w czasie, kiedy wiadomo było, że w Rzeczypospolitej odbędzie się elekcja, a Habsburgowie będą jednymi z głównych kandydatów do korony polskiej. Bez poznania i wszechstronnej analizy korespondencji między tymi dyplomatami, w tym porównania listów ambasadora z listami pisanymi przez nuncjusza do Rzymu, nie można w pełni zrozumieć działań i postawy Annibala wobec wydarzeń w Rzeczypospolitej oraz zakresu i sposobu realizacji celów politycznych nie tylko Kurii, ale również Filipa II. W świetle tej korespondencji postawa nuncjusza wydaje się być co najmniej dwuznaczna i skłania do postawienia problemu jego lojalności wobec papieża, jeśli nawet dyplomacja papieska sprzyjała Habsburgom. W dalszej części niniejszego tekstu wskazanych zostanie jedynie kilka bardziej charakterystycznych przykładów ukazujących relacje między nuncjuszem i dyplomacją hiszpańską.

---

²¹ Annibal do Filipa II, Warszawa, 18 lipca 1587 r., EFE XV, nr 188, s. 221–222.

²² Annibal do Filipa II, Warszawa, 24 czerwca 1588 r., EFE XVI, nr 12, s. 21, podobnie w liście do San Clementego, Warszawa, 27 listopada 1590, Haus, -Hof und Staatsarchiv w Wiedniu (dalej – HHStA), Polen I 48, k. 23–24.

Nie ulega żadnej wątpliwości, że najważniejsze i wszechstronne informacje o sytuacji w Polsce San Clemente uzyskiwał od Annibala. Ambasador w liście z października 1588 r. do Filipa II stwierdzał: *bez jego rozumu bylibyśmy jako ślepcy*²³, czasami w listach pisał wprost: o *sprawach polskich nie mogą powiedzieć nic więcej niż to, co zawiera ostatni list arcybiskupa Neapolu*²⁴. San Clemente kopie otrzymanych listów, z których przynajmniej część była szyfrowana²⁵, przysyłał na dwór madrycki, a najważniejsze zagadnienia, poruszane przez nuncjusza, omawiał również w swoich listach. Czasami na kopiach wprowadzał marginalia, w których podawał dodatkowe objaśnienia²⁶. Nie zawsze do Hiszpanii docierała pełna kopia np. list Annibala do ambasadora z 15 października 1589 r. w kopii zachowanej w archiwum Simancas jest pozbawiony, w stosunku do kopii wiedeńskiej, całego fragmentu dotyczącego starań arcybiskupa Neapolu o kapelusze kardynalski²⁷.

Dla poznania postawy i działań nuncjusza niezbędne jest również przeprowadzenie porównania jego korespondencji z kardynałem Montaltem i San Clementem. Już bardzo wstępna analiza wskazuje, że listy kierowane do ambasadora hiszpańskiego z jednej strony zawierają znacznie więcej informacji dotyczących sytuacji w Rzeczypospolitej, z drugiej zaś nieco inaczej ich autor ocenia i akcentuje nie tylko poszczególne wydarzenia, ale również rolę i postawy poszczególnych polityków. Dobrze to pokazują m.in. listy z września i października 1590 r. W tym czasie nuncjusz skierował do kardynała Montalto siedem listów, zaś do ambasadora hiszpańskiego dziewięć, oczywiście nie ilość jest tu ważna, lecz ich zawartość²⁸. Ilość informacji i ocen dotyczących arcyksiążąt Ernesta i Maksymiliana czy działań i postawy Jana Zamoyskiego jest zdecydowanie większa w listach kierowanych do San Clementego.

²³ San Clemente do Filipa II, Praga, 18 października 1588 r., EFE XVI, nr 25, s. 42.

²⁴ San Clemente do Filipa II, Praga, 8 marca 1588 r., EFE XVI, nr 71, s. 111, San Clemente do Juana de Idiaqueza, Praga, 3 maja 1588 r., EFE XVI, nr 86, s. 131–132.

²⁵ San Clemente do Martina Idiaqueza, Praga, 12 sierpnia 1588, EFE XVI, nr 11, s. 20; San Clemente do Martina Idiaqueza, Praga, 9 kwietnia 1591 r., EFE XIX, nr 10, s. 11.

²⁶ Annibal z Kapui do San Clementego, Witów, 20 marca 1588 r., EFE XVI, nr 79, s. 125–126.

²⁷ Annibal z Kapui do San Clementego, Barbieryszki, 15 października 1589 r., EFE XVI, nr 134, s. 202; również w HHStA, Polen I 46, k. 11–12.

²⁸ Annibal z Kapui do kardynała Montalto: dwa listy z 6 września, dwa z 14 września, 10 października i dwa z 30 października – wszystkie w J. W. Woś, *Fonti perla storia...*, s. 323–333 oraz Annibal do San Clementego: 6 września (TR 44, s. 177–178), 14 września (TR 44, s. 178–179), 19 września (HHStA, Polen I 48, k. 5–6, TR 44, s. 179–180), 27 września (TR 44, s. 180), 4 października (HHStA, Polen I 48, k. 57–58, EFE XVI, nr 185, s. 272), 10 października (HHStA, Polen I 48, k. 38–39, TR 44, s. 181–182), 14 października (HHStA, Polen I 48, k. 34–35, EFE XVI, nr 186, s. 273–274), 22 października (HHStA, Polen I 48, k. 18–22, EFE XVI, nr 184, s. 270–272) i 30 października (TR 44, s. 184).

Jednym z najbardziej jaskrawych przykładów ukazujących tożsamość stanowiska nuncjusza i dyplomacji hiszpańskiej jest stosowana przez obie strony tytułatura wobec Zygmunta Wazy i arcyksięcia Maksymiliana już po rozdwojonej elekcji. Tak Annibal, jak i San Clemente w swojej korespondencji używają sformułowania *Serenissimo Re Maximiliano*, natomiast wobec Wazy w najlepszym przypadku *principe de Suetia*, najczęściej jednak *Sueco*. Koronacja Zygmunta nie zmieniła stosowania tej tytułatury. Annibal nie tylko nie chciał się spotkać z królem, ale również w listach przesyłanych do Kurii, przynajmniej do początku maja 1588 r., nie stosował należnej Wazie tytułatury *Serenissimo Re di Polonia*²⁹. Dodajmy, iż w korespondencji do Rzymu wobec arcyksięcia używał jedynie określenia *Serenissimo Maximilian*. Taka postawa papieskiego dyplomaty szybko przestała być akceptowana w Rzymie. Z listu nuncjusza do San Clementego z kwietnia 1588 r. dowiadujemy się, że kardynał Montalto w liście z 13 marca, z polecenia samego papieża, nakazuje mu traktować Szweda jako króla Polski: *Pisze mi kardynał Montalto, już to z polecenia Jego Świętobliwości, rozkazuje mi wprost, abym bez jakiegokolwiek zwłoki asystowałem Szwedowi, jako królowi polskiemu*³⁰. W konsekwencji od maja 1588 r. w listach do Rzymu używa już odpowiedniej tytułatury wobec Zygmunta III. Jednak w korespondencji z San Clementem aż do końca swojego pobytu w Polsce określa króla mianem *Szwed*³¹.

Z listów Annibala wynika, że bardzo konsekwentnie realizował on cele polityczne Hiszpanii. Dlatego nie można jako zwrotu retorycznego potraktować zdania takiego jak w liście do Filipa II:

*O wszystkim będę ciągle zdawał sprawę szczegółowo Don Guillénowi de San Clemente, ambasadorowi Waszej Królewskiej Mości na dworze cesarskim, jak to czyniłem do tej pory, i w każdej sprawie będę się dostosowywał do jego rad i założeń, jako że jest osobą wielce roztropną, jest dobrze poinformowany o tej sprawie i jest bardzo gorliwy w służbie Waszej Królewskiej Mości*³².

Nuncjusz robił wszystko, aby na dworze madryckim odbierano jego działalność w Polsce jako dowód lojalności i służby na rzecz Hiszpanii. Oczywiście w zamian oczekiwał odpowiedniego wynagrodzenia od Filipa II. W liście z lutego 1590 r. zwrócił się za pośrednictwem San Clementego do króla hiszpańskiego o nadanie mu

²⁹ J.W. Woś, *Fonti per la storia...*, s. 33; wspomina o tym również W. Tygielski, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej...*, s. 133, odwołując się jednak tylko do listu z 29 października 1587 r.

³⁰ Annibal z Kapui do San Clementego, Witów, 18 kwietnia 1588 r., EFE XVI, nr 82, s. 127.

³¹ Annibal z Kapui do San Clementego, Kraków, 1 maja 1591 r., HHStA, Polen I 49, k. 29–30.

³² Annibal do Filipa II, Warszawa, 24 czerwca 1588 r., EFE XVI, nr 12, s. 21.

jakiegoś urzędu za wierną służbę³³. Pisał, że mógłby zostać ambasadorem, bo do tego jest odpowiednio przygotowany, a otrzymanie kapelusza kardynalskiego ułatwiłoby mu służbę w dyplomacji hiszpańskiej. Czy jednak rzeczywiście, będąc nuncjuszem papieskim, zadowoliliby się tym stanowiskiem? Można przypuszczać, chociaż nie mamy potwierdzenia tego w źródłach, że jego celem był urząd wicekróla neapolitańskiego i chociaż pełnili go zazwyczaj Hiszpanie, to mógł wierzyć, że za swoje zasługi pójdzie w ślady kardynała Granveligo czy Włocha, kardynała Pompeo Colonna. Odpowiedź na pytanie o zakres i sposób realizacji przez nuncjusza płynących z dworu madryckiego i od ambasadora hiszpańskiego w Wiedniu poleceń i zadań będzie możliwa dopiero po zapoznaniu się z całością korespondencji, a na tym etapie badań autorowi niniejszego opracowania nie są znane listy San Clementego do Annibala (zob. dalej).

Należy wspomnieć jeszcze o dwóch ważnych zagadnieniach, które ukazują zakres współpracy nuncjusza z dyplomacją hiszpańską. Annibal doskonale znał Enriqua de Guzmána, hrabiego de Olivaresa, ambasadora hiszpańskiego przy Stolicy Świętej, ojca przysłego faworyta Filipa IV. W okresie pobytu w Polsce nuncjusz prowadził z nim korespondencję. Często w listach do San Clementego prosił o powiadomienie Olivaresa o podanych wydarzeniach: *Suplico Vostra Signoria Illustrissima a dar ragguaglio di tutto ciò al Signore Conte d'Olivares*³⁴. Nuncjusz oczekiwał, że ambasador hiszpański w Rzymie podejmie konkretne działania na rzecz Habsburgów lub związane z jego osobą. Kilka listów z korespondencji między Annibalem a Olivaresem znajduje się w Tekach Rzymskich, m.in. listy pochodzące z Archiwum Ambasady Królestwa Hiszpanii w Rzymie³⁵. Wynika z nich, że ambasador nie pisał bezpośrednio do nuncjusza w Polsce, ale korzystał z pośrednictwa San Clementego. Część z listów była szyfrowana³⁶.

Realizowanie przez Annibala z Kapui w Rzeczypospolitej celów politycznych Filipa II potwierdza również jego korespondencja z arcyksięciem Ernestem. Jak już wyżej wspomniano, król hiszpański podczas trzeciego bezkrólewia i elekcji wspierał (podobnie jak w czasie obu wcześniejszych) właśnie Ernesta. Opublikowane przez markiza de Ayarbe listy arcyksięcia do San Clementego wskazują, że od momentu przybycia do Polski aż do dnia elekcji nuncjusz utrzymywał stały i systematyczny kontakt listowny z arcyksięciem i działał na rzecz jego kandydatury³⁷. Dwa tygodnie przed wolną elekcją Ernest pisał do ambasadora hiszpańskiego:

³³ Cz. Nanke, *Z dziejów polityki Kuryi...*, s. 164.

³⁴ Annibal z Kapui do San Clementego, Kraków, po 1 sierpnia 1588 r., EFE XVI, nr 44, s. 76; podobnie w liście z Sulejowa z 10 lutego 1588 r., EFE XVI, nr 72, s. 113 oraz z Warszawy z 11 grudnia 1590 r., HHStA, Polen I 48, k. 33–34.

³⁵ TR 44 i 117 (tu listy z archiwum ambasady).

³⁶ Hrabia de Olivares do Annibala z Kapui, Rzym, 8 kwietnia 1589 r., TR 44, s. 210.

³⁷ *Correspondencia inédita...*, s. 73–204, zwłaszcza s. 73–105 – korespondencja z roku 1587.

Od arcybiskupa Neapolu miałem również kilka listów, w których zawiadamia mnie o wszystkim, co tam zaszło, i o tym, co w mojej sprawie zrobili. Nie wiem, jak będę mógł mu się odplacić za życzliwość i pracę, jaką dla mnie wykonał. Tego można być pewnym, że nigdy go nie zapomnę ani tego jego silnego oddania, jakie mi okazuje [...] i że z taką miłością prowadził moje sprawy³⁸.

Listy Ernesta do San Clementego wskazują, że po elekcji wymiana korespondencji między Annibalem a arcyksięciem stawała się coraz rzadsza. Nie odnajdujemy w niej śladów działania nuncjusza z okresu negocjacji Zygmunta III z Ernestem, dotyczących przekazania korony polskiej na rzecz arcyksięcia. To również pozostaje w zgodzie ze stanowiskiem Filipa II, który po elekcji w sposób zdecydowany popierał już tylko Maksymiliana. Jednak to porzucenie sprawy Ernesta przez króla hiszpańskiego nastąpiło pod wpływem informacji uzyskiwanych od San Clementego i Annibala, którzy byli również najważniejszymi interpretatorami skomplikowanej sytuacji w Rzeczypospolitej i zgodnie popierali Maksymiliana, jednocześnie wskazując na brak szans Ernesta na koronę polską:

[...] rzecz, której nigdy i w żaden sposób nie uczynią Polacy, tak z powodu wolności, jaką daje im elekcja, jak również dlatego, że bezkrólewia są ich żniwami, i z tego powodu Wasz Królewska Mość będzie mógł ocenić, czy ta propozycja Szweda jest wystarczająca, aby ją równoważyć z elekcją Maksymiliana, która do tej pory jest kanonicza³⁹.

Nuncjusz prowadził korespondencję z królem Filipem II. Na obecnym etapie badań znane są cztery listy Filipa II do Annibala (z 11 grudnia 1587 r., 16 września 1587 r., 6 kwietnia 1588 r. i 31 lipca 1591 r.)⁴⁰ oraz trzy listy nuncjusza do króla hiszpańskiego (z 18 lipca 1587 r., 22 sierpnia 1588 r. i 24 czerwca 1588 r.)⁴¹. Podczas misji w Rzeczypospolitej Annibal utrzymywał również korespondencję z nuncjuszem papieskim w Hiszpanii, Cesare Specianem, biskupem Novary, oraz jego sekretarzem, Pietrem Camporim⁴².

Zasygnalizowany tu temat wymaga oczywiście dalszych, wszechstronnych badań. Obecnie zarejestrowano 94 listy Annibala do San Clementego, z których tyl-

---

³⁸ Arcyksiążę Ernest do San Clementego, Wiedeń, 4 sierpnia 1587 r., *Correspondencia inédita...*, s. 90–91.

³⁹ San Clemente do Filipa II, Praga, 11 grudnia 1590 r., EFE XVI, nr 188, s. 275.

⁴⁰ TR 44, s. 209–21.

⁴¹ EFE XV, nr 188, s. 221 i nr 199, s. 230 oraz EFE XIX, nr 20, s. 20–21.

⁴² Zob. TR 44, s. 209, 212–215.

ko 33 zostały opublikowane (zob. tabelę poniżej). Praktycznie nie znamy listów San Clementego do nuncjusza, a jedynie ich wykaz zawarty w Tekach Rzymskich nr 44, w którym zarejestrowano 75 listów. Dodać należy, iż wykaz ten obejmuje jedynie okres od 29 listopada 1588 r. do 10 sierpnia 1591 r., brak więc listów z roku 1587 i prawie całego 1588. Kwerenda powinna zostać przeprowadzona nie tylko w archiwach włoskich, ale również hiszpańskich, a zwłaszcza w Archivo General w Simancas. W wypadku tego ostatniego pamiętać bowiem należy, że poszukiwania Meysztowicza objęły jedynie część materiałów zawierających dokumenty związane z ambasadą San Clemente.

Listy Annibala z Kapui do San Clementego

Data	TR 44	HHStA	AGS	Druk
1587_09_29	s. 124			Przeddziecki, s. 92–95
1587_12_12			AGS, E. 695, f. 14	EFE XVI, nr 54, s. 86–87
1588_01_30			AGS, E. 695, f. 31	EFE XVI, nr 66, s. 103–104
1588_02_10			AGS, E. 695, f. 36	EFE XVI, nr 72, s. 111–113
1588_02_20			AGS, E. 695, f. 37	EFE XVI, nr 73, s. 113–115
1588_03_20			AGS, E. 695, f. 54	EFE XVI, nr 79, s. 125–126
1588_04_18			AGS, E. 695, f. 57, 72	EFE XVI, nr 82, s. 127–129
1588_05_27			AGS, E. 695, f. 92, 107	EFE XVI, nr 98, s. 145–146
1588_06_24			AGS, E. 694, f. 33	EFE XVI, nr 12, s. 21
1588_06_24-25			AGS, E. 694, f. 34	EFE XVI, nr 13, s. 22–25
1588_07_13			AGS, E. 694, f. 44	EFE XVI, nr 17, s. 29–31
1588_07_25-29			AGS, E. 694, f. 94	EFE XVI, nr 42, s. 71–73
1588_07_30			AGS, E. 694, f. 94	EFE XVI, nr 43, s. 73–74
1588_08-01 po			AGS, E. 694, f. 95	EFE XVI, nr 44, s. 74–76
1589_03_07			AGS, E. 696, f. 120	EFE XVI, nr 156, s. 236–237
1589_05_13	s. 127			
1589_05_21	s. 128–131			
1589_05_26	s. 131–133			
1589_05_31	s. 133			
1589_06_07	s. 133–134			

Data	TR 44	HHStA	AGS	Druk
1589_08_06	s. 134-135			
1589_09_18	s. 135-140	Pol. I 46, k. 42-52	AGS, E. 696, f. 39	EFE XVI, nr 133
1589_10_05		Pol. I 46, k. 3-4		
1589_10_15		Pol. I 46, k. 11-12	AGS, E. 696, f. 40	EFE XVI, nr 134, s. 202
1589_11_03	s. 140-141	Pol. I 46, k. 10-11	AGS, E. 696, f. 31, 46b	EFE XVI, nr 136, s. 203-204
1589_11_12	s. 141-143	Pol. I 46, k. 30-31		
1589_11_23	s. 143-144		AGS, E. 696, f. 32	EFE XVI, nr 127, s. 182-183
1589_12_02	s. 144			
1589_12_10	s. 145	Pol. I 46, k. 2-3		
1589_12_17	s. 145-146	Pol. I 46, k. 10-11		
1590_01_08	s. 146-147	Pol. I 47, k. 19-20		
1590_01_15	s. 147-149		AGS, E. 697, f. 151	EFE XVI, nr 227, 318-319
1590_01_22	s. 149-152			
1590_01_25	s. 152-153			
1590_01_28		Pol. I 47, k. 1-2		
1590_02_11	s. 154	Pol. I 47, k. 59-60		
1590_02_18	s. 154-156	Pol. I 47, k. 28-29		
1590_02_22		Pol. I 47, k. 21-22		
1590_02_23	s.156-158	Pol. I 47, k.19-20		
1590_03_10		Pol. I 47, k. 59-60		
1590_03_11	s. 158-160	Pol. I 47, k. 33-36	AGS, E. 697, f. 120	EFE XVI, nr 219, s. 309-311
1590_03_18	s. 160-161	Pol. I 47, k. 30-32	AGS, E. 697, f. 121	EFE XVI, nr 220, s. 311-313
1590_03_25		Pol. I 47, 19-20, 21-22		
1590_03_31	s. 161-164	Pol. I 47, k. 1-4		
1590_04_09		Pol. I 47, k. 94-97		
1590_04_20	s. 165			
1590_04_22	s.164	Pol. I 47, k. 67-70	AGS, E. 697, f. 108	EFE XVI, nr 215, s. 303-306
1590_05_07	s. 166-167			
1590_05_13	s. 167 tu datowany na 14 maja		AGS, E. 697, f. 98	EFE XVI, nr 209, s. 295-296
1590_05_22	s. 167-168			
1590_06_05	s. 168, tu datowany na 4 czerwca	Pol. I 47, k. 15-16		
1590_06_20	s.168-169	Pol. I 47, k. 3-6		

Data	TR 44	HHStA	AGS	Druk
1590_06_25	s. 169			
1590_07_02	s. 169–170			
1590_07_10	s. 170–171			
1590_07_16	s. 171–172	Pol. I 47, k. 7–8		
1590_07_31	s. 172–173		AGS, E. 697, f. 58bis	EFE XVI, nr 197, s. 281–282
1590_08_08	s. 173–174	Pol. I 48, k. 15–16		
1590_08_15	s. 174–175	Pol. I 48, k. 7–8	AGS, E. 697, f. 63bis	EFE XVI, nr 199, s. 283
1590_08_24	s. 175–176			
1590_08_30	s. 176–177	Pol. I 48, k. 1–2		
1590_09_06	s. 177–178			
1590_09_14	s. 178–179			
1590_09_19	s. 179–180	Pol. I 48, k. 5–6		
1590_09_27	s. 180			
1590_10_04	s. 180	Pol. I 48, k. 57–58	AGS, E. 697, f. 14	EFE XVI, nr 185, s. s. 272;
1590_10_10	s. 181–182	Pol. I 48, k. 38–39		
1590_10_14	s. 182	Pol. I 48, k. 34–35	AGS, E. 697, f. 15	EFE XVI, nr 186, s. 273–274; Schweizer, s. 230
1590_10_22	s. 182–184	Pol. I 48, k. 18–21	AGS, E. 697, f. 13	EFE XVI, nr 184, s. 270–272
1590_10_30	s. 184			
1590_11_04	s. 185			
1590_11_06	s. 185–186			
1590_11_15	s. 186			
1590_11_20	s. 187			
1590_11_27	s. 187–188	Pol. I 48, k. 23–24		
1590_12_4	s. 189–190	Pol. I 48, k. 33–34		
1590_12_11	s. 190–191			
1590_12_18	s. 193–194		AGS, E. 698, f. 64	EFE XIX, nr 4, s. 6
1590_12_26	s. 191–194			
1591_01_01	s. 191		AGS, E. 698, f. 65	EFE XIX, nr 5, s. 7–8
1591_01_21			AGS, E. 698, f. 82	EFE XIX, nr 8, s. 9
1591_02_07	s. 195, 197			
1591_02_14	s. 197–198			
1591_02_21	s. 199			
1591_02_28	s. 199–200			

Data	TR 44	HHStA	AGS	Druk
1591_03_11	s. 200	Pol. 49, k. 22–23		
1591_03_20	s. 200–201			
1591_03_27	s. 201–202, tu datowany na 26 marca		AGS, E. 698, f. 96	EFE XIX, nr 9, s. 10–11
1591_04_01	s. 202–203			
1591_04_06	s.203	Pol. I 49, k. 25–26		
1591_04_18	s. 203–204			
1591_04_25	s. 202			
1591_05_01		Pol. I 49, k. 29–30		

SUMMARY

The Nuncio and the Ambassador. Correspondence between Annibale of Capua and San Clemente (1586–1591)

In the second half of the sixteenth century, Papal diplomacy played a very important role in the development of diplomatic relations between Poland and Spain. The Nuncio who worked very closely with the court of Madrid was Annibale of Capua, residing in Poland from February 1587 to May 1591. His nunciature coincided with a period of serious tensions between the Republic and the Habsburgs associated with the double election of the imprisoned Archduke Maximilian and the Bytom-Będziń negotiations. The close ties of Annibale, archbishop of Naples, with Spanish diplomacy were primarily reflected in his correspondence with the Spanish ambassador at the imperial court, Guillén de San Clemente. The Spanish ambassador at the imperial court was a faithful ally of the archdukes in their efforts to obtain the Polish crown, and was especially supportive of Maximilian. He put pressure on Rudolf II to pursue a determined and uncompromising policy towards Zygmunt III which would force the Vasa to renounce the Polish throne. In the implementation of his anti-Vasa policy, San Clemente's major ally was Annibale of Capua. From the letters of Annibale, it transpires that he very consistently pursued the political aims of Philip II and did everything so that the court of Madrid would take his activities in Poland as proof of his loyalty and service to Spain. In the light of this correspondence, the attitude of the nuncio seems to be at least ambiguous and tends to place his loyalty to the Pope in question, even if the papal diplomacy in Poland favored the Habsburgs. The realization of the political objectives of Spain in the Commonwealth by Annibale of Capua is also confirmed by his correspondence with Philip II, Enrique de Guzman Count de Oliveres, the Spanish ambassador in Rome, Archduke Ernest, Speciano Cesare the Papal Nuncio in Spain and his secretary Pietro Campora.

